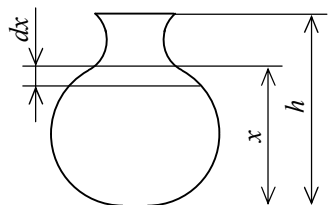

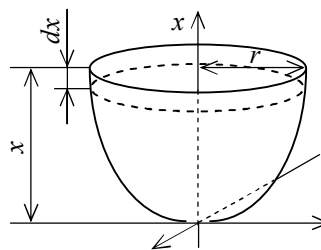
Витікання рідини з посудин

Переконливу ілюстрацію зв'язку фізичного змісту задачі з геометрією дає дослідження процесів витікання рідини з посудин різної форми.

Розглянемо посудину з отвором у дні (мал. 3.1), площа горизонтального перерізу якої є довільною функцією відстані цього перерізу від дна посудини. Нехай висота рівня рідини в посудині в початковий момент часу $t = 0$ рівна h метрів. Позначимо через $S(x)$ площу перерізу на висоті x , а через s – площу отвору, проробленого у дні посудини.

Мал. 3.1

Мал. 3.2

У гідравліці виводиться закон, згідно з яким швидкість витікання рідини v у той момент часу, коли висота її рівня становить x , визначається рівністю

$$v = k\sqrt{2gx}, \quad (3.1)$$

де $g = 9,8 \text{ м/с}^2$ – прискорення сили тяжіння, k – коефіцієнт швидкості витікання рідини з отвору (наприклад, для води $k = 0,6$).

На нескінченно малому проміжку часу dt витікання рідини можна вважати рівномірним, тому за час dt витече стовпчик рідини, висота якого $v dt$, а площа перерізу s , що в свою чергу призведе до пониження рівня рідини в посудині на $-dx$. Із цих міркувань з урахуванням (3.1) отримуємо диференціальне рівняння

$$ks\sqrt{2gx}dt = -S(x)dx,$$

яке після відокремлення змінних можна переписати у вигляді

$$dt = -\frac{S(x)}{ks\sqrt{2gx}}dx. \quad (3.2)$$

Отже, процес витікання рідини з посудини описується рівнянням із відокремленими змінними (3.2), розв'язок якого $x(t)$ визначає залежність висоти рівня рідини в посудині від часу.

Приклад 3.1. Заповнений водою циліндричний резервуар із вертикальною віссю має у дні круглий отвір радіусу $1/12$ м. Визначити залежність рівня води в резервуарі від часу t , і захонометрувати час витікання рідини з резервуару по метрах, якщо висота резервуару 6 м, а діаметр його основи 4 м.

Розв'язання. Згідно з умовою задачі $S(x) = 4\pi$, $s = \pi/144$, $k = 0,6$. Із цими числовими даними рівняння (3.2) набуде вигляду

$$dt = -216,842 \frac{dx}{\sqrt{x}},$$

загальний інтеграл якого дає співвідношення

$$C + t = -433,684\sqrt{x}.$$

Із початкової умови $x(0) = 6$ маємо $C = -1062,304$. Отже, залежність рівня води в резервуарі від часу визначається рівністю

$$1062,304 - t = 433,684\sqrt{x}. \quad (3.3)$$

Визначимо з (3.3) час пониження рівня рідини в резервуарі по метрах:

1) $x = 5$ м $\Rightarrow t = 1,543$ хв ≈ 1 хв 32 с;

2) $x = 4$ м $\Rightarrow t = 3,249$ хв ≈ 3 хв 15 с;

3) $x = 3$ м $\Rightarrow t = 5,186$ хв ≈ 5 хв 11 с;

4) $x = 2$ м $\Rightarrow t = 7,483$ хв ≈ 7 хв 29 с;

5) $x = 1$ м $\Rightarrow t = 10,477$ хв ≈ 10 хв 29 с;

6) час повного витікання води: $x = 0 \Rightarrow t = 17,705$ хв ≈ 17 хв 42 с.

Наведений хронометраж ілюструє цікавий факт: час витікання останнього метра стовпа рідини майже рівний часу витікання перших чотирьох метрів.

Задача про водяний годинник. Відомо, що стародавній водяний годинник являв собою чашу (мал. 3.2), із якої через невеликий отвір у дні витікала вода. Такі годинники застосовувалися в грецьких і римських судах для хронометрування промов адвокатів, аби не допускати занадто тривалих виступів. У задачі вимагається знайти форму водяного годинника, за якої рівень води в чаші знижувався б зі сталою швидкістю. Для розв'язання задачі скористаємося рівнянням (3.2) у вигляді

$$\sqrt{x} = -\frac{S(x)}{ks\sqrt{2g}} \cdot \frac{dx}{dt}. \quad (3.4)$$

Враховуючи, що чашу можна розглядати як поверхню обертання, із (3.4) з використанням позначень на мал. 3.2 дістанемо

$$\sqrt{x} = -\frac{\pi r^2}{ks\sqrt{2g}} \cdot a,$$

де $a = v_x = \frac{dx}{dt}$ – проекція швидкості вільної поверхні рідини на вісь x (стала величина згідно з умовою задачі, причому величина від'ємна, адже рівень рідини знижується). Підносячи ліву і праву частини останньої рівності до квадрату, отримаємо

$$x = Cr^4, \quad (3.5)$$

де $C = \frac{a^2 \pi^2}{2gk^2 s^2}$. Отже, шукана форма поверхні водяного годинника отримується обертанням кривої (3.5) навколо осі x .

Джерело:

Амелькин В.В. Дифференциальные уравнения в приложениях. – М.: «Наука», 1987. – С. 18-20.